

Krahulcsán Zsolt

Egy sikertelen beszerzési kísérlet anatómiája

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) immár lassan húsz éve szolgálja ki a tudományos kutatókat és az ún. egyéni betekintőket, akik – az információs kárpótlás jogával élve – a saját magukra és/vagy a hozzátartozóikra vonatkozó iratokat ismerhetik meg. Az alábbi kis közlemény megírásának ötletét egy ilyen egyéni betekintő adta, aki eljuttatta hozzánk a visszaemlékezését, amelynek egyik fejezetében egy sikertelen beszerzési kísérletről emlékezett meg. Az alábbiakban ismertetem Uhlmann Erik István írását, és megpróbálom az állambiztonsági módszertani tankönyvekben, illetve a belügyminiszteri, valamint egyéb parancsokban szabályozott eljárást összevetni a visszaemlékezésben leírtakkal. Ezen túl röviden összefoglalom a beszerzést megkísérlő operatív tiszt, Szirtes Ferenc karrierútját is. A belügyi szabályozás és a megvalósult gyakorlat viszonyát vizsgálom tehát – a hálózatépítés vonatkozásában.¹

Ugyanakkor – nem megbántva a két, egykoron ellentétes oldalon álló visszaemlékezőt – fenntartom annak a lehetőségét, hogy több mint 50 év távlatából visszatekintve elképzelhető, hogy bizonyos részletek elhalványultak, mások pedig esetleg indokolatlanul felnagyítódnak. Ezért dolgozatom első részében először Uhlmann visszaemlékezését elemzem, majd rátérek a módszertani tankönyvek ismertetésére, amit kiegészítek Bálint László megjegyzéseivel.

Részlet Uhlmann Erik István visszaemlékezéséből:

„A forradalom óta hosszú idő, közel két év telt el. Az országban csend és – legalábbis a felszínen – nyugalom uralkodott. Az előző korszakhoz viszonyítva egyértelműen pozitív változások történtek, mi ezeket az elbukott forradalom eredményeként értékeltük. A Nagy Imre csoportról semmi hírt nem hallottunk, az idő múlásával egyre inkább úgy tűnt, hogy a hatalom nem akarja feleslegesen provokálni a társadalmat egy kirakat-perrel. Ezért derült égből villámcsapásként ért egy kora-nyári reggel a közlemény,² miszerint Nagy Imrét és társait kivégezték. Döbbenet ért a váratlan bejelentés. Akkor meg voltam győződve arról, hogy valahol a Szovjetunióban hajtották végre a gyilkosságokat.

Aznap 8 órakor Petrich Géza professzor úr várt, ábrázoló geometria vizsgára. Az egyetemre menet érezni véltem az emberek hangulatát, miszerint nem csak engem, hanem az egész várost megrázta a váratlan hír. A tanszéken újabb meglepetés ért. A titkárnő azzal fogadott, hogy bizonyos ügyben – egy megadott szobában – várnak rám. Amikor beléptem a helységbe, egy ismeretlen, alacsony, kerekfejű koma fogadott, aki bemutatkozott valami állambiztonsági szervezet munkatársaként (amelyet én gyakorlatilag a korábbi ávónak tekintettem). A pontos megnevezést nem tudtam megjegyezni. Feltűnt viszont az asztalon lévő telefonkészülék. Emberem azonnal rátért a tárgyra, feltéve a kérdést: »Hallottam-e a reggeli híreket és mi a véleményem?« Mire én: »Ez várható volt.«

Nagyon zaklatott hangulatban voltam – ezt hanghordozásomon magam is éreztem –, amelyet nem is akartam nagyon leplezni. Ezután hallgattunk egy rövid ideig, majd megérkezett az erősítés, egy Szirtes Ferenc nevű tiszt képében. Ezt a szőkés-vörös képű embert látásból ismertem, néha feltűnt a folyosókon szikár, inkább magas alakja. Suttogták róla, hogy az egyetem politikai elhárító tisztje. Megjegyzendő, hogy én, – válaszként – szemrevaló feleségét tartottam megfigyelés alatt, aki a tanulmányi osztályon dolgozott.

Szirtes, ahogy belépett, első kérdésével a barátjától tudakolta véleményemet a reggeli hírről. A tájékoztatás után már ketten töprenghetek válaszomon. Aztán folytatódott a puhatolózás.

Néhány jellemző részlet:

»Mit tenne, ha fekete »csőnadrágos« (?) ellenforradalmárok lépnének a tankörbe?« Válasz: »ami egy hazafi kötelessége«.

»El akarja-e végezni az egyetemet?« Válasz: »el, de nem minden áron...«

Aztán egy kis köz-, vagy inkább színjáték. Megállapítják, hogy nem kapok ösztöndíjat, de kaphatnék...

Behívják az illetékes, általam is ismert ügyintézőt (ha jól emlékszem, talán fodrász az eredeti, becsületes szakmája), aki hozza a dossziémat és készségesen alátámasztja, hogy jogos a felvetés.

Egyszer édesapám is szóba kerül, sajnos nem emlékszem, hogy milyen konkrét formában.

Közben az is bebizonyosodik, hogy készültek »belőlem«. A bizonyíték:³ »Ott voltam-e azon az '57-es iskolai kiránduláson, amelyen Kádár János szalmabábúját égette el néhány diák?« tették fel a ravasz kérdést. A felsoroltakat ismertem, ha jól emlékszem Harsányi Pali és Juhász Laci nevét is említették. Mondtam, hogy nem is hallottam ilyen esetről – ez egyébként igaz is volt. Azt is hozzátettem, hogy a nevezettek komolyabb fiúk annál, hogy ilyen gyerekes dolgokat cselekedjenek. Ezt is őszintén gondoltam (abban az időben inkább arról álmodoztam, hogyan lőném le a nevezett személyt egy nyilvános szereplése alkalmával valamilyen alkalmas és távolabbi helyről, de ezt természetesen nem kötöttem az orrukra).

Ilyen mederben folyt a diskurzus, végeredményben egyre unalmasabb, helyben-járásí gyakorlatként. De mint minden, ez is véget ért egyszer, úgy fél egy táján, számomra emlékezetes módon. A szép nyári napfényben a nyitott ablakon át a vasgyárba vezető iparvágányon tolató szerelvényen akadt meg a szemem. Erre Szirtes megjegyezte, hogy nem figyelek rájuk. Ezt készséggel elismertem, mondván, hogy éjszakába nyúlóan készültem az ábrázoló-geometria vizsgára és e beszélgetés is elég régen kezdődött. Ezek után javasolták, hogy fejezzük be a tárgyalást (?). Őszintén egyetértettem a felvetéssel. Végezetül előkerült a nyilván ilyen esetekre alkalmazott sablon-szöveg, amely szerint tudomásul veszem, hogy én és az »ávó« közötti jelen megbeszélés államtitkot képez, közkinccsé tétele büntetést von maga után. A papírt aláírtam, majd távoztam.

Ezek után visszamentem a tanszékre. A professzor úr várt rám. Amikor elmondtam neki, hogy nem érzem magam olyan állapotban, hogy vizsgázzak, kérdés nélkül felajánlotta az átlagomnak megfelelő jegyet, amelyet én elfogadtam.

Néhány kapcsolódó megállapítás:

Az nem biztos, hogy a tisztek előre tudtak a reggeli hírről, de az nyilvánvaló, hogy terv szerint igyekeztek kihasználni.

Kifejezett rosszindulatot nem tapasztaltam részükről. Nem valószínű, hogy nem érzékelték érzéseimet, lelkiállapotomat. Magyarán, ha a kivégzés témáját feszegették volna, nem biztos, hogy tudtam volna uralkodni magamon.

Mivel nem mondták ki nyíltan, hogy besúgókat toboroznak, viszonylag könnyű dolgom volt. Egyszerűen nem kellett megértenem hátsó szándékaikat.

Mivel nem volt a kezükben olyan adu, amellyel sikeresen zsarolhattak volna, lényegében tehetetlenek voltak.

Azt örök életemre leszűrtem kínos élményemből, hogy eszembe ne jusson valakit elítélni azért, mert kiszolgáltatott helyzetében megtörik. Még az én nyugodt hangvételi beszélgetésem is elképzelhetővé tette számomra, hogy milyen lehet egy hasonló színjáték pl. a börtön halálsorán.

Azt némi büszkeséggel állapítottam meg, hogy az adott – szerencsémre nem nagy – terhelést elviseltem. Az is igaz viszont, hogy elég primitívnek is tekinthető az alkalmazott eljárás. Mivel csak szellemi síkon folyt a »párbaj«, előnyösebb helyzetemet azonnal felismertem. Ekkor értettem meg azt, hogy aki lassabban kapcsol vagy idegei felmondják a szolgálatot, esetleg eleve megszeppen hasonló helyzetben – az önhibáján kívül, de teljesen védtelen.

Egyszer-egyszer elgondolkoztam azon, hogyan viselkednék hasonló helyzetben, ha az én, vagy hozzátartozóim élete lenne a tét. Végül azonban mindig azzal zártam le magamban a gondolatokat, hogy ezt csak az élet döntheti el, álmodozni pedig kellemesebb dolgokról érdemes.

Így nem marad más lehetőség, mint fenntartás nélkül, tisztelettel gondolni mindazokra, akik igaz elveikért életüket is feláldozták. Ezért hajtok fejet Nagy Imre emléke előtt.

Joggal feltételezhetem, hogy nem csupán engem keresett (azaz környékezett) meg a hatóság. Ennek ellenére a téma máig tabu maradt. Tankör-társaim közül senki sem vette a lapot, amikor felvettem a történetet. Ez önmagában zavaró számomra. A tisztesség kedvéért azért leszögezem, hogy senkire sem gyanakodtam, hogy fülelt és árulkodott volna. Pedig gyakran voltak olyan vitáink, amikor túlmentünk az »építő« kritikán. Más oldalról közelítve, az sem zárható ki, hogy az ilyen úton szerzett véleményeket a hatalom nem ítélte olyan veszélyesnek, hogy ezért esetleg leleplezze megbízottait...

1990 után sokszor napirendre került a besúgás megítélése. Szent meggyőződés, hogy a kérdésben is a diktatúra bűnös és nem a besúgó. Csak egyetlen kivétel van: ha valaki önkéntes besúgó. Bár demokráciában ez a lehetőség is leszűkül az óvodai szintű árulkodásra.

E téma lezárásaként bevallom, hogy néha felmerül bennem a kérdés: milyen formában örökítették meg annak idején a hasonló beszélgetéseket és esetleg fennmaradtak-e a kapcsolódó dokumentumok? Eddig nem vettem a fáradságot a talány megfejtésére.”⁴

Ha a fenti szövegre úgy tekintünk, mint egy hálózattartó operatív tiszt jelentésére, amelyben beszámol a felettesének egy szervezési kísérletről, akkor a parancsnoka az alábbi (vagy hasonló) szempontokat kérné számon rajta:

- helyszín- és időpontválasztás;
- szervezés alapja (például pressziós vagy hazafias);
- a jelölt „megpuhításának” taktikája;
- a szervezés sikeressége.

Ha eme szempontok mentén olvassuk a visszaemlékezést, akkor láthatjuk, hogy a helyszín kiválasztása arra enged következtetni, hogy a belügy emberei bizonytalanok voltak kísérletük sikerességében, hiszen nem merték megkockáztatni, hogy – valamilyen ürüggyel – behívják Uhlmann a rendőrségre, hanem maguk mentek ki egy olyan, általuk jól ismert objektumba, ahol a jelölt nem dekonspirálódhatott, de saját maguk sem. Megjegyzendő, hogy ha ez valóban szempont volt, akkor nagyon naivak voltak, hiszen általában minden nagyobb intézményben (egy egyetemen különösen) volt rendszeresítve állandó elhárító apparátus, akik valamilyen fedőpozíció árnyékában végezték dolgukat. Abban az időben a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen ez a személy Szirtes Ferenc volt, aki – ahogy az rendesen lenni szokott – már régen lebukott, hiszen „*suttogták róla, hogy az egyetem politikai elhárító tisztje*”.⁵

A szervezési akcióban résztvevők száma is a „hazai pálya előnyét mutatta”, hiszen nemcsak a két állambiztonsági tiszt („koma” és Szirtes Ferenc), de a személyügyi előadó, az ügyintéző is – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – szorosabb kapcsolatban állhatott a Belügyminisztériummal, mert rögtön hozta Uhlmann aktáját és pozitív választ adott az ösztöndíj-kérdésre. Tehát a helyszín és a szereplők kiválasztása a belügy erőfölényét biztosította, csakúgy, mint az időpont kijelölése is. Feltehetően nem volt véletlen, hogy Nagy Imre és társai kivégzésének nyilvánosságra kerülésével egy időben keresték fel Uhlmann, mert ahogy ő maga is írja, nagyon megrendítette a hír, azaz pszichésen kiszolgáltatott állapotban volt.⁶ Nem beszélve arról, hogy közvetlenül egy komoly vizsga előtt állt, ami szintén befolyásolhatta az idegállapotát.

Egy beszerzési folyamat során az állambiztonsági tiszteknek folyamatosan figyelni kellett a jelölt viselkedését, elemezniük kellett a mozdulat, az arckifejezés, a tekintet és a hanghordozás változásait. Ahogyan egy módszertani kézikönyvben olvasható: „...a beszerzés helyén való megjelenéstől, tehát a hivatalos szervekkel való találkozástól, nyilvánvaló és figyelemmel kísérhető aktivizálódás következik be a jelölt lelki életében. Igyekszik gondolatait összpontosítani, visszaemlékezni, tudja azt, hogy miért került ebbe a helyzetbe, de azt nem, hogy szerveink mennyit tudnak az általa elkövetett bűncselekményekről. Ezért erősen figyeli az operatív tiszt minden mozdulatát, minden szavát.”⁷

Az állambiztonsági módszertan szerint egy ügynök kiválasztásakor a jelöltnek az alábbi alapelveknek kellett megfelelnie: célszerűség, alkalmasság, megbízhatóság, a beszerzés megvalósításának lehetősége. Az alkalmasság alapelvébe bizonyos személyes tulajdonságok megléte is beletartozott, például bátorság, kitartás, határozottság, önuralom, készség a nehézségek leküzdésére, őszinteség, kezdeményezőkézség.⁸ Mindezeknek a tulajdonságoknak a feltérképezésére azonban hosszabb időre volt szükség, erre szolgált a tanulmányozás időszaka, amikor a jelölt körülményeit, személyiségét megpróbálták feltérképezni. Külön fel kellett készülni arra az esetre, ha a jelölt erkölcsi problémákra hivatkozva akart kitérni az együttműködés elől – írja a módszertani kézikönyv.⁹

Sajnos nem ismerjük Szirtes Ferenc és a „koma” által elkészített beszerzési tervet. Ezt elviekben – még a beszerzési kísérlet előtt – a közvetlen felettesekkel jóvá kellett hagyatniuk, és – ha készült is ilyen – abban az egyik legfontosabb információ a beszerzés alapjára vonatkozott (volna). Egy beszerzést mindig megelőzött a jelölt tanulmányozása, amikor az állambiztonság felmérte (környezettanulmány készítésével, belügyi és egyéb nyilvántartások átnézésével, priorálással stb.), hogy a kiválasztott személyt hogyan, mi módon lehet rávenni a titkos együttműködésre. Erre több lehetőség is volt: vagy önként aláírta a beszerzési nyilatkozatot a jelölt, mert a meggyőződéssel egyezőnek és önként vállalhatónak ítélte, ekkor beszélhetünk ún. hazafias alapon történő beszerzésről, vagy pedig terhelő adatok alapján, pressziós, azaz valamilyen zsarolási módszer hatására, kényszer (presszió) hatására írta alá azt a bizonyos nyilatkozatot.

Uhlmann esetében is felkészültek: „készültek belőlem” – írja. A belügyesek a kérdéseikkel azt akarták elérni, hogy lássa, a BM mindent tud róla, nem érdemes ellenkeznie. Először általánosságban, Nagy Imre és társai kivégzése kapcsán „szimatoltak”, majd rátértek Uhlmann személyére. „Mit tenne ha...?” kérdéssel akarták lépre csalni – nem sikerült. Az „El akarja végezni az egyetemem?” kérdést nem csak fenyegetésnek lehet értelmezni, egzisztenciális bizonytalanságot vetítve ezzel a jelölt elé. Felváltva használták a fenyegetés és az ígéretés elemeit, mert ezután elővették a mézesmadzagot, az ösztöndíj-kérdést, amelynek a meglebegtetése – különösen, hogy az ügyintézővel megerősítették az ösztöndíj elnyerésének lehetőségét – már az egzisztenciális biztonság megnyugtató érzetét kelthette. A családi körülmények is előkerültek – és bár nem tudjuk, hogy pontosan mire kérdeztek rá –, feltehetően az édesapa életében találhattak egy fekete pöttyöt, amelynek a felvetése ismét a fenyegetést, elbizonytalanítást szolgálhatta.¹⁰

Szirtes Ferencnek a szakmai parancsnoka által 1960-ban készített minősítéséből pedig az derül ki, hogy az Uhlmann Erikkal folytatott beszélgetés nem lehetett egyedi eset, feltehetően az egyetemi diákság közül többekkel is folytatott hasonló beszélgetést, más kérdés, hogy – az iratok tanúsága szerint – az állambiztonság semmilyen komoly szervezkedést nem tárt fel. Szirtes „a hallgatók jelenlegi politikai állásfoglalását sok esetben csak felületesen ismeri. [...] Az elmúlt évben foglalkoztatta, illetve foglalkozott egy szervezkedésgyanús diákcsoporttal [...] igen rövid időn belül az ügyjelzés tisztázódott.”¹¹

Az alábbiakban röviden ismertetem az egyik, név szerint is ismert beszerző tiszt, Szirtes Ferenc karrierútjának főbb állomásait, valamint idézek pár jellemző mondatot a szakmai minősítéséből. Szirtes Ferenc 1929-ben született Nyíregyházán egy munkáscsalád

gyermekként. A miskolci evangélikus tanítóképzőben 1949-ben szerzett tanítói oklevelet. Ezután a Lenin Kohászati Művekben dolgozott, majd a katonai szolgálatát teljesítette, 1951 októberében szerelt le. Budapestre került, ahol az egyéves Honvéd Kossuth Tüzértiszti iskolát, majd a Dzerzsinszkij államvédelmi operatív iskolát végezte el. 1953-tól a katonai elhárításnál teljesített szolgálatot. Az 1956-os forradalom kitörésekor a Katonai Elhárító Főosztály Izabella utcai épületében tartózkodott, és részt vett az épület védelmében, majd a felkelők fogságába került, ahonnan november 4-én a szovjet csapatok szabadították ki. Ezután a szovjet csapatokkal együtt harcolt a forradalom leveréséért, „tisztogató szolgálatot látott el”, több fegyveres akcióban vett részt, majd jelentkezett a karhatalomba, az Első Honvéd Forradalmi Ezredbe. 1957 februárjában került a Borsod Megyei Rendőrfőkapitányságra, a Politikai Nyomozó Osztályra. 1953-ban nősült meg, 1958-ban egy fiúgyermek született.¹² Későbbi karrierje egy ideig szépen alakult, 1958 márciusától 1961 decemberéig az V. Alosztály ifjúsági vonalvezetője lett, főoperatív beosztásban. 1957-ben főhadnaggyá, majd 1961-ben századossá léptették elő, de már előtte elkezdte a BM Rendőrtiszti Akadémiát is. Felesége – Szirtes önéletrajza szerint – 1960. május 1-jétől dolgozott a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Tanulmányi Osztályán, mint előadó. (Uhlmann visszaemlékezése szerint Szirtes felesége már 1958 júniusában is ott dolgozott.) Megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmét, majd később a tízéves szolgálatáért a Szolgálati Érdemérmét is. Fenyítve (ekkor még) nem volt, és több alkalommal kapott szakmai dicséretet, pénzjutalmat.¹³ 1964-től főoperatív tisztként a BM III/IV. Csoportfőnökség (katonai elhárítás) Borsod megyei parancsnokságán teljesített szolgálatot. 1966-ra elvégezte a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet, ebben az évben rendőr őrnaggyá is kinevezték. 1968-ban azonban fegyelmi úton elbocsátották.¹⁴

Az ÁBTL archívumában csupán egyetlen, Szirtes Ferenc által beszerezett ügynökre, pontosabban informátorra vonatkozóan található irat, és ez természetesen nem Uhlmann Eriké. Fontos megjegyezni, hogy ún. 6-os kartont sem állítottak ki Uhlmann esetében, pontosabban fogalmazva: nincs a levéltár birtokában ilyen irat.¹⁵

Szirtes 1957 szeptemberében is próbálkozott egy jelölt beszerzésével, de ekkor még nem az egyetem területéről, akkor még a DIMÁVAG volt az operatív működésének területe. Az illetőt végül hosszas rábeszélés után sikeresen beszervezte.¹⁶ A miskolci DIMÁVAG munkása esetében az 1956-os forradalom alatti tevékenysége szolgáltatta a pressziós alapot, őt egy idézéssel a BM Borsod Megyei Rendőrfőkapitányság Vizsgálati Alosztályán egy vizsgáló közreműködésével szervezte be, nem pedig a munkahelyén. Azonban kevesebb mint egy év alatt kiderült, hogy a „Nagy János” fedőnéven nyilván tartott ügynök alkalmatlan a feladatra, munkája értékelhetetlen volt, a tudomására jutott ellenséges tevékenységről nem adott le jelentést, és kijelentette, hogy nem hajlandó tovább besúgóként működni.¹⁷

Erre az esetre is utal a Szirtesről a parancsnoka által 1958 áprilisában – tehát pár hónappal az Uhlmann-féle beszerzési kísérlet előtt – készített minősítés. *„Szakmai területen a DIMÁVAG Gépgyár elhárítását kapta feladatul. [...] Az objektumon belül az első időben végre kellett hajtani a teljesen dekonspirálódott hálózat újjászervezését. Ezen a téren komoly nehézségekkel kellett Szirtes fhdgy. elvtársnak megküzdeni annál is inkább, mert a borsodi ellenforradalmi események ebből az objektumból indultak el és az üzem dolgozói között elég nagy számban voltak a fanatikus, nacionalista elemek. A nagy nehézségek ellenére a DIMÁVAG-on belül 8 fős hálózatot épített, melynek tartását és nevelését önállóan végezte.”*¹⁸

Bálint László saját tapasztalatait is felhasználva írta, hogy nem volt ritka eset a sikeres beszerzést követő gyors kizárás sem, hiszen a gyakorlatban sokszor elmaradt az ún. tanulmányozó munka, és így alkalmatlan személyeket vontak be a hálózatba.¹⁹ Különösen a forradalom leverését követő időszakra volt jellemző, hogy a korábbi szétzilálódott hálózat „felszedése” mellett az új beszerzések nem voltak kellő alapossággal előkészítve. A „statisztikai szemlélet” volt a meghatározó, tömegesen szerveztek be – az 1956-os forradalom

leverése után nem volt nehéz kompromittálható, presszionálható „típpszemélyt” találni – olyanokat is, akik később vagy személyes tulajdonságaik, vagy egyéb okok miatt alkalmatlannak bizonyultak.²⁰ A Szirtes által beszervezett „Nagy János” fedőnevű informátor is ebbe a fenti kategóriába tartozhatott, és elképzelhető, hogy Uhlmann esetében is hasonló szempontok érvényesülhettek.

Véleményem szerint amikor Uhlmann megkeresték az egyetemen, még nem feltétlenül a beszerzési nyilatkozat aláírása volt Szirtes Ferenc és társának a célja, a visszaemlékezés és a módszertani szakirodalom elemzése alapján úgy gondolom, hogy ott és akkor elsősorban egy tanulmányozó beszélgetés zajlott le, az állambiztonság emberei személyesen akartak meggyőződni Uhlmann hozzáállásáról. Mivel azonban főhősünk a lehető legjobb taktikát alkalmazva ügyesen kitért, illetve semmilyen bűncselekménnyel nem tudták megszarolni, és a mézesmadzag elhúzása sem hozta meg a kívánt eredményt, feladták a próbálkozást.

Az Uhlmann Erik által felidézett beszerzési kísérlet az ún. „kis beszerzés” kategóriájába tartozhatott, erre a beszerzés folyamatában akkor kerülhetett sor, amikor az első, személyes megismerkedés megtörtént, és ha ekkor elutasítást tapasztaltak, akkor nem is mentek tovább, és a tényleges beszerzést nem kísérelték meg.²¹

¹ Hasonlóan Bálint Lászlóhoz, bár az ő személyes tapasztalatával természetesen nem rendelkezem. Lásd Bálint, 2018.

² „A gyilkosság 1958. június 16.-án történt, illetve a híradásra másnap került sor.” (Uhlmann Erik megjegyzése.)

³ „Tudták, hol érettségiztem, kik voltak az évfolyamtársaim.” (Uhlmann Erik megjegyzése.)

⁴ „2017. halottak napján Czech Vilivel beszélgettem a témáról. Elmondta, hogy a sikertelen beszerzéseknél saját adatbázisa van az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára archívumában. Azonnal felvettem a kapcsolatot a levéltárral. Feltételezhető, hogy legalább az általam aláírt titoktartási dokumentum iktatásra került. Az sem életszerű, hogy a hasonló »beszélgetések« nyom nélkül maradtak. Bár az érdekes, hogy (szerencsémre) konkrétan nem mondták meg Szirtesék, hogy mi a céljuk. Lehet, hogy sikerük esetén következtek volna a részletek...” (Uhlmann Erik megjegyzése.)

⁵ Uhlmann Erik visszaemlékezése.

⁶ Egy némileg eltérő beszerzésről lásd Kézdi-Kovács Zsolt filmrendező visszaemlékezését. Kézdi-Kovács és Uhlmann beszerzésének, illetve beszerzési kísérletének körülményei között – bár Kézdi-Kovácsot saját elmondása szerint pisztollyal kényszerítették a rendőrségi kihallgatósobába – több hasonló vonást fedezhetünk fel. Mindkettőjüket pressziós alapon, vélt 56-os tevékenységgel gyanúsítva, az egyetemi diploma vagy az egyetemi felvételi lehetőségének megakadályozásával fenyegették meg. Lásd Kézdi-Kovács, 2006.

⁷ ÁBTL 4.1. A-3736. 13.

⁸ Uo. 6.

⁹ Uo. 18.

¹⁰ Uhlmann Erik közlése szerint „[édesapám] sorsa nagyon nehéz szakaszokkal tarkított volt. A »Dél visszatér!« korszakban ő is visszatér járásbíróként szülővárosába, Újvidékre. '44 október második felében a kiűrités miatt, már a nyilas hatalomátvételt követően érkezünk vissza Pestre, egy uszályon. Apám jelentkezik a minisztériumban, ahol alkalmazzák. A vége B-lista, majd hosszú népbírói tárgyalás, de ez már egy más történet...”

¹¹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc minősítési lapja, 1960. március 8.

¹² ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc önéletrajza, 1958. május 20.

¹³ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc önéletrajza, 1962. június 11.

¹⁴ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc szolgálati adatlapja, 1962. június 13. Fegyelmi ügye korábbról datálódott, évek óta anyagi problémákkal küzdött, kölcsönökből élt, sőt az általa tartott hálózati személyektől is több alkalommal kért kölcsön, amit nem mindig adott meg. 1967-ben Szirtes beadta a leszerelési kérelmét, miután két alkalommal is megfenyítették, de a kérelmét elutasították, és ügye a BM Fegyelmi Osztályára került, végül a belügyminiszter 1968. január 15-i hatállyal elbocsátotta. ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. BM Fegyelmi Osztály jelentése Szirtes Ferenc ügyében, 1967. december 18.

¹⁵ A 6-os katon a hálózati nyilvántartás egyik irattípusa.

¹⁶ ÁBTL 3.1.1. B-82315 „Nagy János” fn. informátor. Szirtes Ferenc r. hadnagy jelentése a beszerzésről, 1957. szeptember 18.

¹⁷ ÁBTL 3.1.1. B-82315 „Nagy János” fn. informátor. Daruka János r. őrnagy és Makai Károly r. őrnagy javaslata „Nagy János” fedőnevű informátor kizárásáról, 1958. május 16. Megjegyzendő, hogy a „Nagy János” fedőnevű informátor 6-os kartonja megtalálható a levéltár őrizetében. ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartások „Nagy János”.

¹⁸ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc minősítési lapja, 1958. április 29.

¹⁹ A hálózat általános jellemzőiről bővebben: Takács, 2014: 107–128.

²⁰ Bálint, 2018: 32–33.

²¹ Uo. 36.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 2.2.2. Hálózati nyilvántartások
„Nagy János”
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
BM Központi fogyatéék
5482 Szirtes Ferenc
- 3.1.1. Beszerzési dossziék
B-82315 „Nagy János” fn. informátor
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyag
A-3736 *A beszerzés lélektani hatása az ügynökre. Szaktanulmány.* Készítette: Tóth István r. fhdgy. Budapest, BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, 1959.

Hivatkozott irodalom

Bálint, 2018

Bálint László: *Biszu és Benkei állambiztonsági hálózati parancsai. Magyarázatok és értelmezések. (Hálózaton kívüli kapcsolatok) 1958–1990.* Magánkiadás.

Takács, 2014

Takács Tibor: Az ügynökhálózat társadalomtörténeti kutatása. In *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés.* Szerkesztette: Horváth Sándor. Budapest, Libri Kiadó. 107–128.

Sajtó

Kézdi-Kovács, 2006

Kézdi-Kovács Zsolt: Jelenetek. *Élet és Irodalom*, 5. sz., február 3.